

ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΙΘΕΡΙΑΣ

ΕΞ ΕΠΟΨΕΩΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Όμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1. Εἰσαγωγικά.

α') Αἱ προσκυνηματικαὶ ἐπισκέψεις εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Σεβήρου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ καταστολὴν τῆς κατ' ἐκείνων Ἰουδαϊκῆς ἐξεγέρσεως ὑπὸ τὸν Bar-Kochba (ἢ Schimon ben Kos(e)ba, ἢ κατὰ βραδυτέρα μαρτυρίαν Ben Koseba) (132-135)¹, οἱ ἐξ ἔθνικῶν Χριστιανοὶ ἀπέφευγον τὰς προσκυνηματικὰς ἐπισκέψεις εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶχον καταστῆ κέντρα ἔθνικῆς λατρείας. Αἱ γνωσταὶ ἐπισκέψεις εἰς Παλαιστίνην λ.χ. τοῦ Μελίτωνος Σάρδεων, τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Ὀριγένους, τοῦ Φιρμιλιανοῦ Καισαρείας κ.ἄ. ἐγένοντο μᾶλλον ἕνεκα θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ὀλιγώτερον ἕνεκα προσκυνηματικῆς εὐλαβείας, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἀπουσίαζεν, ἐφ' ὅσον ἐπρόκειτο περὶ περιοχῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις ἔζησε, περιεπάτησεν, ἐκήρυξε καὶ ἑθαυματούργησεν αὐτὸς ὁ Κύριος.

Μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν διωγμῶν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τῆς ἀγίας Ἑλένης καὶ τῶν υἱῶν των ἀνέγερσιν μεγαλοπρεπῶν ναῶν ἐν τοῖς Ἀγίοις Τόποις, οἱ Χριστιανοὶ ἀνέπτυξαν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον πρὸς ἐπίσκεψιν τόσον τῶν ναῶν τούτων, ὅσον καὶ τῶν περιοχῶν, τὰς ὁποίας καθηγίασαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου καὶ ἐν ταῖς ὁποίαις ἐγένετο αἰσθητὴ ἡ ἱστορικὴ μορφή τοῦ Ἰησοῦ, ὡς καὶ ἡ παρουσία τῶν ἱερῶν προσώπων τῆς Καινῆς Διαθήκης (τῆς Παναγίας Μητρὸς τοῦ Κυρίου, τῶν Ἀποστόλων, τοῦ ἁγ. Στεφάνου κ.λπ.). Ἡ προσκυνηματικὴ εὐλάβεια ἐπυροδοτεῖτο ἐπίσης καὶ διὰ τῆς συνδέσεως πολλῶν τόπων μετὰ τῶν ἱερῶν διηγήσεων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ προσκυνηματικοῦ ἐνδιαφέροντος συνετέλεσεν ὥστε, ὡς μαρτυρεῖ

1. K. Schubert, Bar Kochba, ἐν Lexikon für Theologie und Kirche (=LThK), τόμ. 1, Freiburg 1957, σσ. 1245-1246.

ὁ Εὐσέβιος, τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, νὰ εἶναι «πεπληρωμένον, τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἀπάντων πανταχόθεν γῆς συντρυχόντων»². Πρὸς χάριν τῶν προσκυνητῶν αὐτῶν παρουσιάσθησαν σὺν τῷ χρόνῳ εἴτε εἶδη γεωγραφικῶν βιβλικῶν λεξικῶν, ὡς λ.χ. τὸ «Ὀνομαστικὸν» τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας³, εἴτε τοπογραφικοὶ ὁδηγοὶ ταξιδίων, διὰ τοὺς ὁποίους ὑπόδειγμα ἦτο τὸ μὴ χριστιανικὸν *Itinerarium Antonini* (3ος αἰὼν μ.Χ.)⁴, εἴτε περιγραφαὶ προσκυνηματικῆς ἐπισκέψεως εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους⁵, ὡς λ.χ. ἡ περιγραφή ἐνὸς προσκυνηματικοῦ ταξιδίου ἐκ Bordeaux τῆς Γαλλίας διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Ἱεροσόλυμα καὶ ἐκεῖθεν διὰ Ρώμης εἰς Μεδιόλανα, τὴν ὁποίαν περιγραφὴν παρέχει τὸ *Itinerarium Burdigalense* (τοῦ ἔτους 333)⁶, ἢ ὡς τὸ Ὀδοιπορικὸν τῆς Αἰθερίας, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὁποῦ ἐξ ἐπόψεως κυρίως λειτουργικῆς ἀναφέρεται ἡ παροῦσα μελέτη.

β') Ἀνεύρεσις, ὀνομασία, συγγραφεὺς, χρονολογία συγγραφῆς καὶ περιεχόμενον τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθερίας».

Πρὸ τῆς ἐξετάσεως τοῦ λειτουργικοῦ περιεχομένου τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθερίας», πρὸς καλυτέραν ἀξιολόγησιν αὐτοῦ καὶ κατανόησιν τῆς σημασίας του, ἐπιβάλλεται, ὅπως ἀφ' ἐνὸς ὑπομνήσωμεν τὰ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ περιέχοντος αὐτὸ χειρογράφου, ἀφ' ἑτέρου ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὰ ζητήματα τῆς ταυτότητος τῆς συγγραφῆς, τοῦ τίτλου καὶ τοῦ χρόνου συγγραφῆς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ὀδοιπορικοῦ καὶ τρίτον ἐπισημάνωμεν τὰ κύρια σημεῖα τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ.

2. Εὐσεβίου, Εὐαγγελικὴ Ἀπόδειξις ΣΤ', 8 ἐν «Βιβλιοθήκῃ Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων» (=ΒΕΠΠΕΣ) (ἐκδ. ὑπὸ τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), τόμ. 27, Ἀθήναι, 1961, σ. 248.

3. Εὐσεβίου, Περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων, ἐν ΒΕΠΠΕΣ, τόμ. 24, Ἀθήναι 1940, σ. 11-72. Erich Klostermann, Eusebius Werke, τόμ. 3, Das Onomastikon, Leipzig 1904.

4. H. Lahrkam p, *Itinerarium*, ἐν LThK, τόμ. 5, Freiburg 1960, σσ. 822-824.

5. Περισσότερα περὶ τῶν περιγραφῶν προσκυνηματικῶν ἐπισκέψεων εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους βλ. ἐν B. Kötting, *Peregrinatio religiosa*, Münster 1950, σ. 83-111. Τοῦ Iδίου, *Peregrinatio ad loca sancta*, ἐν LThK, τόμ. 8, Freiburg 1963, σσ. 268-269. H. Lahrkam p, ἔνθ' ἄνωτ.

6. Migne P. L., τόμ. 8, στ. 783 ἐξ. — *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, τόμ. 39, Bonn 1898, σ. 1-33. H. Lahrkam p, ἔνθ' ἄνωτ. Τὸ *Itinerarium Burdigalense* μετεφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ Κλεόπα Κοικυλίδου ἐν «Νέα Σιών», ἀρ. 6, Ἱεροσόλυμα 1907, σ. 1086 ἐξ. Δημητρίου Μπαλάνου *Πατρολογία*, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 491.

Τὸ κείμενον τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθέριας, ὅπερ ἐγράφη εἰς λατινικὴν γλῶσσαν, δὲν σφίζεται ὀλοκλήρον. Τμήματα αὐτοῦ ἀνεκαλύφθησαν τὸ 1884 ὑπὸ τοῦ J.-F. Gamurrini ἐντὸς τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς τοῦ Arezzo (Τοσκάνης) ἐν χειρογράφῳ τοῦ 11ου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον προήρχετο ἐκ τῆς περιφέρειου μονῆς Montecassino. Τὸ πολυτιμότερον περιεχόμενον τῶν ἀνακαλυφθέντων τμημάτων τοῦ Ὀδοιπορικοῦ ἐδημοσιεύθη διὰ πρώτην φοράν τὸ 1887 ὑπὸ τοῦ ἀνακαλύψαντος αὐτά⁷. Ἐκτοτε ἀνεδημοσιεύθη πολλάκις εἰς διαφόρους γλώσσας. Αἱ πλέον γνωσταὶ ἐκδόσεις αὐτοῦ εἶναι: P. G e y e r, *Silviae peregrinatio*, ἐν *Itinera Hierosolymitana saec. 4-8. Corpus Scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, τόμ. 39, Βιέννη 1898, σ. 35-101. W. H e r a e u s, *Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio*, Heidelberg 1939. E. F r a n c e s c h i n i, *Testi e Documenti di Storia e Letteratura Latina Medioevale 2*, Padua 1940. Γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ κειμένου ἔχομεν εἰς τὸ δημοσίευμα: H. D a u s e n d, *Pilgerbericht der Nonne Aetheria*, Düsseldorf 1932. Παλαιότερα γερμανικὴ μετάφρασις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ H. Richter (1919). Τὸ πρωτότυπον λατινικὸν κείμενον μετὰ γαλλικῆς εἰσαγωγῆς καὶ μεταφράσεως παρουσιάσθη εἰς τὸ ἔργον: H. P é t r é, *Ethérie*, *Journal de Voyage, Sources Chrétiennes 21*, Paris 1948. Ἀγγλικὴ μετάφρασις τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθέριας ὑπάρχει εἰς τὸ βιβλίον: J. W i l k i n s o n, *Egeria's Travels*, ἔκδ. τῆς Society for Promoting Christian Knowledge, 1971. Ἐτέρα ἀγγλικὴ μετάφρασις παρουσιάζεται εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 38 τόμον τῆς σειρᾶς *Ancient Christian Writers* (ἔκδ. ὑπὸ J. Q u a s t e n κ.ἄ., Westminster, Maryland καὶ Longmans Green 1946 ἐξ.).

Ἑλληνικὴν μετάφρασιν ὀλοκλήρων τῶν σφζομένων τμημάτων τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθέριας ἤρξατο δημοσιεύων ὁ ἱερομόναχος Νικὸς Δημοῦς Μπαροῦσης (Ὀδοιπορικὸν τῆς Αἰθέριας, «Νέα Σιών», τεύχος Α'-ΙΒ', Ἰανουαρίου - Δεκεμβρίου, ἔτος π', ἐν Ἱεροσολύμοις 1988, σ. 206-248. Ἀναμένεται συνέχεια εἰς τὸν τόμον τοῦ ἔτους 1989, ὁ ὁποῖος θὰ εἶναι ἕτοιμος ἐντὸς τοῦ ἔτους 1990). Ἐν τῇ «Νέα Σιών» ὑπάρχει καὶ παλαιότερα μετάφρασις; γενομένη ὑπὸ Κλεόπα Κοικυλίδου καὶ Φωκυλίδου (ἔτος ζ', 1907, σ. 109 ἐξ.). Ἐκτενῆ ἀποσπάσματα τῶν σφζομένων τμημάτων τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθέριας ἔχουν δημοσιευθῆ εἰς εὐρύτερα ἔργα (λ.χ. τῶν L e o n a r d F e n d t⁸,

7. Ἡ δημοσίευσίς τοῦ χειρογράφου τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθέριας ἐγένετο ἐν τῇ Biblioteca dell' Academia storico giuridica, τόμ. IV, Ρώμη, 1887. Ἡ δημοσίευσίς ἐπανελήφθη καὶ ἐν τῇ σειρᾷ *Studi e documenti di storia e diritto*, Ἀπρίλιος - Σεπτέμβριος 1888. L o u i s D u c h e s n e, *Les origines du culte chrétien*, Paris 1925, σ. 472. B. K ö t t i n g, *Aetheria (Egeria)*, ἐν *LThK*, τόμ. 1, Freiburg 1957, στ. 996-997.

8. L e o n h a r d F e n d t, *Einführung in die Liturgiewissenschaft*, Berlin 1958, σ. 72 ἐξ.

Louis Duchesne⁹, Κωνσταντίνου Καλοκέρη¹⁰, Εὐαγγέλου Θεοδώρου¹¹), τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν πηγαῖον λειτουργικὸν ὕλικόν.

Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθερίας ἡ ἔρευνα ἐστράφη εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ταυτότητος τῆς συγγραφέως καὶ τοῦ ἀκριβοῦς τίτλου τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τούτου, ὅπερ ἔχει τὴν μορφήν ἐπιστολικοῦ ἡμερολογίου, τὸ ὁποῖον περιγράφει τὰς ἐκ τῶν Ἀγίων Τόπων ἐντυπώσεις τῆς —πιθανῶς μοναχῆς— συγγραφέως, τὰς ὁποίας αὕτη θέλει νὰ καταστήσῃ γνωστὰς εἰς πάσας τὰς ἐν Χριστῷ ἀδελφὰς ἢ εἰς τὰς λοιπὰς μοναχὰς τῆς μονῆς, εἰς τὴν ὁποίαν αὕτη ἀνῆκεν ἢ ἐκ τῆς ὁποίας προήρχετο. Ἡ συγγραφεὺς παραλλήλως θέλει νὰ οἰκοδομήσῃ τὰς «ἀδελφὰς» τῆς, παρουσιάζουσα πλῆθος ἀναφορῶν εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν ὁποίαν αὕτη γνωρίζει καλῶς. Χρησιμοποιεῖ δαφιλῶς τὸ βιβλικὸν κείμενον τῆς *Vetus Latina*¹², ἐνῶ παραλλήλως δὲν ἀγνοεῖ πολλὰς ἑλληνικὰς λέξεις καὶ ἐκφράσεις¹³.

Ἡ συγγραφεὺς φαίνεται ὅτι προήρχετο μᾶλλον ἐξ ἀνωτέρας καὶ διακεκριμένης κοινωνικῆς τάξεως, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν γεγονότων, ὅτι αὕτη, συμφώνως πρὸς τὴν γλαφυρὰν διήγησίν τῆς, ἐγένετο συχνάκις δεκτὴ ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἀρχῶν καὶ ἡγετικῶν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικότητων μετὰ πολλῶν τιμῶν καὶ ἀπελάμβανε προστασίας καὶ ποικίλων διευκολύνσεων ἐκ μέρους αὐτῶν¹⁴.

Ὁ ἀνακαλύψας τὸ κείμενον τοῦ Ὀδοιπορικοῦ *Gamurrini* ἔθεώρει ὡς συγγραφέα τὴν Σιλβίαν (*Silvia*) ἢ Σαλβίαν, ἀδελφὴν τοῦ ἐξ Ἀκουϊτανίας Ρουφίνου, ὅστις ἦτο παντοδύναμος ὑπουργὸς τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α' († 395)¹⁵. Ταύτην μνημονεῖ ὁ Παλλάδιος ἐν τῇ Λαυσαϊκῇ Ἱστορίᾳ¹⁶. Βραδύτερον ὁ *M. Férotin*¹⁷ καὶ ἄλλοι¹⁸ ὑπεστήριξαν, ὅτι συγγραφεὺς ἦτο

9. Louis Duchesne, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 472-503.

10. Κωνσταντίνου Καλοκέρη, Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας (Κείμενα καὶ Μνημεῖα), Θεσσαλονίκη 1967, σ. 446-463.

11. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, *Μαθήματα Λειτουργικῆς*, Τεῦχος Α', ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 231-251.

12. B. Kötting, ἔνθ' ἄνωτ.

13. Πρβλ. A. Ernout, *Les mots grecs dans la Peregrinatio Etheriae*: *Emerita* 20, (Μαδρίτη 1952), σ. 289-307.

14. B. Kötting, ἔνθ' ἄνωτ.

15. Louis Duchesne, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 472.

16. Παλλάδιου (ἐπ. Ἑλενουπόλεως), Ἡ πρὸς Λαῦσον Ἱστορία, κεφ. ρμβ' (*Migne* Ἑ.Π., τόμ. 34, στ. 1244). Ὁ Παλλάδιος ἀναφέρει «Σαλβίαν, τὴν παρθένον γυναῖκα, ἀδελφὴν δὲ Ρουφίνου τοῦ ἀπὸ ἐπάρχων».

17. M. Férotin, *Le véritable auteur...*, ἐν *Revue des questions historiques*, 74 (Paris 1903), σ. 367-397.

18. Πρβλ. A. Bludau, *Die Pilgerreise der Aetheria*, Paderborn 1927.

ἡ Αἰθερία, ἥτις μνημονεύεται εἰς μίαν ἐγκωμιάζουσαν αὐτὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλερίου (Valerius), ἡγουμένου ἰσπανικοῦ μοναστηρίου. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐδημοσιεύθη μετ' εἰσαγωγῆς ὑπὸ τοῦ Z. Garcia¹⁹. Ἐκτὸς τοῦ ὀνόματος Αἰθερία, ὅπερ προτιμᾶται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, ἀναφέρονται καὶ τὰ ὀνόματα Eucheria (Εὐχέρια) καὶ Egeria (Ἐγερεία)²⁰. Οἱ A. Lambert²¹, J. Wilkinson²² καὶ E. J. Yarnold²³ προτιμοῦν τὸ ὄνομα Egeria, ὡς μαρτυρούμενον καλύτερον ἐν τῇ Δύσει. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ A. Lambert, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Egeria ἦτο ἀδελφὴ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου μνημονευομένης — ἄλλως ἀγνώστου — Galla εἶναι τελείως ἀστήρικτος²⁴.

Νομίζομεν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιῶμεν τὸ ὄνομα Αἰθερία καὶ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ μὲν ὄνομα Egeria (ἢ Eucheria) εἶναι παραλλαγή ἐκείνου, τὸ δὲ ὄνομα Silvia, ἐὰν δὲν ἐχρησιμοποιήθη ἐσφαλμένως²⁵, ἦτο εἴτε τὸ κοσμικὸν ὄνομα, ὅπερ εἶχεν ἴσως ἡ συγγραφεὺς πρὸ τῆς κουρᾶς αὐτῆς εἰς μοναχὴν, εἴτε τὸ ὄνομα, ὅπερ ἴσως εἶχεν αὐτὴ μετὰ τὴν κουράν. Τὸ ὅτι ἡ συγγραφεὺς συγκρίνει τὸν ποταμὸν τῆς νοτίου Γαλλίας Ροδανὸν (Rhône) πρὸς τὸν Εὐφράτην²⁶ καὶ τὸ ὅτι αὐτὴ γνωρίζει τὴν — περὶ τὴν μονὴν Vierzo — περιοχὴν τῆς βορειοδυτικῆς Ἰσπανίας²⁷, καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι αὐτὴ προήρχετο ἐκ μιᾶς τῶν δύο τούτων περιοχῶν.

Ἐφ' ὅσον ἡ πρώτη σελὶς τοῦ χειρογράφου τοῦ Ὀδοιπορικοῦ ἔχει ἀπολεσθῆ, δὲν γνωρίζομεν τὸν ὑπὸ τῆς Αἰθερίας τεθέντα ἀκριβῆ τίτλον εἰς τὸ ἐπιστολικὸν τῆς ἡμερολογίου. Δι' αὐτὸ ὑπάρχει ποικιλία τῶν συνήθως χρησιμοποιουμένων τίτλων: Ὀδοιπορικὸν τῆς Αἰθερίας ἢ τῆς Egeria, Itinerarium Aetheriae ἢ Egeriae, Aetheriae (ἢ Egeriae) peregrinatio (ad loca sancta) κ.τ.τ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ιστορικογενετικῆς καὶ συγκριτικῆς μελέτης τῆς ἐξελιξέως καὶ διαμορφώσεως τῶν ὑπὸ τῆς Αἰθερίας μαρτυρουμέ-

19. Z. Garcia, La lettre de Valérius, ἐν *Analecta Bollandiana* 29 (Βρυξέλλαι 1910), σ. 377-399.

20. Δημητρίου Μπαλάνου, ἐνθ' ἄνωτ.

21. A. Lambert, Egeria, ἐν *Revue Mabillon* 26 (Ligugé 1936), σ. 71-94.

22. J. Wilkinson, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 235-236.

23. E. J. Yarnold, Egeria's Pilgrimage, ἐν Cheslyn Jones, Geoffrey Wainwright and Edward Yarnold, *The Study of Liturgy*, London 1978, σ. 64-65.

24. A. Vaccari, *Itinerarium Egeriae*, ἐν *Biblica* 24 (Ρώμη 1943), σ. 388-397.

25. Περί ἐσφαλμένης χρήσεως τοῦ ὀνόματος «Σιλβία» ὀμιλεῖ ὁ Δ η μ. Μπαλάνου, ἐνθ' ἄνωτ.

26. Νικοδήμου Μπαρούση, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 236.

27. B. Kötting, ἐνθ' ἄνωτ.

νων λατρευτικῶν μορφῶν, αἵτινες ἦσαν τότε ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἰδίως ἐν Ἱεροσολύμοις, μεγάλην σημασίαν ἔχει τὸ ζήτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν αὕτη ἐπραγματοποίησε τὸ τριετές προσκυνηματικὸν ταξίδιον τῆς καὶ ἔγραψε τὸ ἡμερολογιακὸν *Itinerarium* αὐτῆς. Ὁ *G a m u r r i n i* ὡς χρόνον συγγραφῆς αὐτοῦ ἐθεώρει τὰ ἔτη 385-388²⁸. Ὁ *C. M e i s t e r* μετέθετε τὸν χρόνον συγγραφῆς εἰς τὰ ἔτη 533-540²⁹. Ὁ *A. B a u m s t a r k* τὸν τοποθετεῖ περὶ τὸ 394³⁰. Οἱ *A. L a m b e r t*³¹ καὶ *D. E. D e k k e r s*³² προβάλλουν τὰ ἔτη 414-416 ἢ 415-418. Ὁ *B. A l t a n e r* ὀμιλεῖ περὶ τῶν ἐτῶν 393-394³³. Ὁ *B. K ö t t i n g* τονίζει, ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς πρέπει νὰ τοποθετηθῇ περὶ τὸ ἔτος 400³⁴. Συμφώνως πρὸς τὰς νεωτάτας ἐρεῦνας τῶν *J. W i l k i n s o n*³⁵ καὶ *E. J. Y a r n o l d*³⁶, τὸ Ὀδοιπορικὸν τῆς Αἰθερίας ἀνάγεται εἰς τὰ ἔτη 381-384.

Νομίζομεν, ὅτι ὑπὲρ τῶν δύο τελευταίων ἀπόψεων, αἵτινες δὲν ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων, συνηγοροῦν τὰ ἐσωτερικὰ κριτήρια λειτουργικῶν μορφῶν, αἵτινες κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς συγγραφῆς ἦσαν ἐν χρήσει ἐν Ἱεροσολύμοις. Αὗται εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὰς ἀντιστοίχους λειτουργικὰς μορφάς, αἵτινες μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν εἴκοσι τεσσάρων Κατηχήσεων τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων († 386)³⁷ καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν τελευταίων πέντε, αἵτινες καλοῦνται «μυσταγωγικαί» καὶ ἀποδίδονται ὑπὸ τινων εἰς τὸν διάδοχόν του Ἰωάννην Ἱεροσολύμων³⁸. Γνωστῆς οὔσης τῆς ποικιλομορφίας τῶν λειτουργικῶν τύπων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ τῆς ταχυρρυθμοῦ ἐξελιξέως ἢ ἀντικαταστάσεως αὐτῶν ὑπὸ ἄλλων νεωτέρων, ἡ ὁμοιότης μεταξὺ τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθερίας καὶ τῶν Κατηχήσεων τοῦ Κυρίλλου ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν τὴν χρονολογικὴν γειννίασιν αὐτῶν. Ὅθεν ὁ ὑπὸ τῆς Αἰθερίας μνημονεύμενος ἀνωμόως ἐπίσκοπος τῶν Ἱεροσολύμων εἶναι εἴτε ὁ ἅγιος Κύριλλος³⁹, εἴτε ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης.

28. Αὐτόθι.

29. *Rheinisches Museum für Philologie* 64 (Bonn 1909), σ. 337-392.

30. *Oriens Christianus*, Wiesbaden 1911, σ. 32-76.

31. *A. L a m b e r t*, ἐνθ' ἄνωτ.

32. *D. E. D e k k e r s*, *De Datum der Peregrinato Egeriae*, ἐν *Sacris Erudiri* 1 (Brügge 1948), σ. 181-205.

33. *Berthold Altaner*, *Patrologie: Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg 1958, σ. 205.

34. *B. K ö t t i n g*, ἐνθ' ἄνωτ.

35. *J. W i l k i n s o n*, μν. ξ., σ. 237-239.

36. *E. J. Y a r n o l d*, ἐνθ' ἄνωτ.

37. *Migne* Ἐ. Π., τόμ. 33, στ. 331-1128.

38. *Berthold Altaner*, μν. ξ., σ. 279. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 200 ἐξ.

39. *Νικοδήμου Μπαρούση*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 208.

Τὰ σωζόμενα τμήματα τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Αἰθερίας παρουσιάζουν ἐν πρώτοις τὴν ἀνοδὸν αὐτῆς εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, ἀλλὰ αἱ ἐν τῷ κειμένῳ ἀναδρομαὶ καὶ σχετικοὶ ὑπαινιγμοὶ ἐπιτρέπουν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ὄλην πορείαν τοῦ προσκυνηματικοῦ ταξιδίου τῆς: Ἡ Αἰθερία μετέβη διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους. Διέμενον ἐν Ἱεροσολύμοις, τὰ ὁποῖα ἦσαν δι' αὐτὴν ὀρμητήριον διὰ περιηγήσεις εἰς τὴν Παλαιστίνην, εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Θηβαΐδα καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐγένετο ἡ ἀνοδος εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος ἐν ἀρχῇ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων τοῦ Ὀδοιπορικοῦ. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς Ἱεροσόλυμα ἡ Αἰθερία μετέβη εἰς τὴν ἀνατολικὴν χώραν τοῦ Ἰορδάνου πρὸς τὸ ὄρος Ναβαῦ καὶ πρὸς τὸν τάφον τοῦ Ἰώβ. Ἐκ τῆς Ἀντιοχείας κατηύθυνθη πρὸς Μεσοποταμίαν καὶ Ἔδεσαν· ἐκ τῆς Ταρσοῦ πρὸς τὴν Σελεύκειαν καὶ τὸν ναὸν τῆς ἀγίας Θέκλῃς καὶ τέλος ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν Ἐφεσον καὶ πρὸς τὸν τάφον τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου. Ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἔστειλε πρὸς τὰς ἀδελφάς» τῆς τὸ ἐπιστολικὸν ἡμερολόγιον τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ πηγὴν πληροφοριῶν περὶ τῆς λαϊκῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, περὶ τῆς ζωῆς τῶν μοναχῶν καὶ περὶ τῆς πράξεως τῆς προσκυνήσεως τῶν Ἁγίων Τόπων, ἡ ὁποία συνεδυάζετο μετ' ἀναγνώσεως τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτοὺς περικοπῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ διηγήσεων, ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἁγίων⁴⁰.

Τὸ Ὀδοιπορικὸν τῆς Αἰθερίας κέκτηται ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αὐτὴ προσέθεσεν εἰς αὐτὸ λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς ἐν τῇ Ἱεροσολυμιτικῇ Ἐκκλησίᾳ λειτουργικῆς πράξεως (κεφ. 24-49). Ἡ περιγραφὴ αὕτη, ἣτις συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μεταδοθῶν εἰς τὴν Δύσιν πολλὰ λατρευτικὰ ἔθιμα τῶν Ἱεροσολύμων⁴¹, εἶναι πολυτιμοτάτη πηγὴ τῆς Λειτουργικῆς ἐπιστήμης, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μελέτην τῶν προβαπτισματικῶν τελετῶν μυσήσεως τῶν κατηχομένων, τῆς τελεσιουργίας τοῦ βαπτίσματος, τῶν ἑορτῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, τῆς συνδέσεως αὐτῶν μετὰ τῶν Ἁγίων Τόπων, τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ εἰκοσιτετραώρου καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπὶ μέρους πτυχῶν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανικῆς λατρείας κατὰ τὸ τέλος τοῦ δ' αἰῶνος.

Ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς μελέτης μας ἐπισημαίνομεν τὰς κυριωτέρας ἐκ τῶν λειτουργικῶν πληροφοριῶν, αἱ ὁποῖαι περιέχονται ἐν τῷ Ὀδοιπορικῷ τῆς Αἰθερίας⁴².

(Συνεχίζεται)

40. B. Kötting, ἐνθ' ἄνωτ.

41. A. Baumstark, Vom geschichtlichen Werden der Liturgie, Freiburg im Breisgau ⁵1923, σ. 42-43.

42. Πρβλ. Εὐάγγελου Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 231 ἐξ.